

5. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-4-33>

УДК [338.48](477)

Дубовіч І.А.

кандидат географічних наук,
доцент кафедри екологічної економіки,
Національний лісотехнічний університет України

Фомічева Т.Є.

аспірант кафедри екологічної економіки,
Національний лісотехнічний університет України

Dubovich Ion, Fomicheva Tetiana

Ukrainian National Forestry University

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Проаналізовано основні проблеми економіко-правового регулювання екологічного туризму в Україні. Розглянуто основні нормативно-правові акти, що регулюють туристичну діяльність в Україні. Обґрунтовано порядок регулювання екологічного туризму в українському законодавстві. Акцентовано увагу на розвиток екологічного туризму як виду туризму, який можна застосовувати на об'єктах природно-заповідного фонду України. Обґрунтовано, що наявні в Україні нормативно-правові документи лише частково регулюють питання, пов'язані з екологічним туризмом. Запропоновано основні принципи розвитку екологічного туризму, а також взаємодію суб'єктів туристичного бізнесу на ринку туристичних послуг. Зазначено, що важливу роль в економіко-правовому регулюванні екологічного туризму має відігравати уряд держави. Акцентовано увагу на тому, що наявні проблеми екологічного туризму в Україні слід вирішити шляхом ефективного економіко-правового регулювання.

Ключові слова: екологічний туризм, екотурист, економіко-правове регулювання, еколого-економічна компетентність, сталий розвиток.

Постановка проблеми. Одним із сучасних та пріоритетних видів туризму, що успішно формується і розвивається, є екологічний. Екологічний туризм спрямований на охорону природного і культурного середовища. Формуванню і розвитку екологічного туризму сприяє насамперед різноманітність природи, а також прагнення населення пізнавати та берегти природні багатства. У більшості країн світу, зокрема і в Україні, значні природні багатства мало освоєні. Сьогодні немає однозначного підходу щодо трактування поняття екологічного туризму.

У нинішніх умовах формування та розвитку екологічного туризму важливе значення має не лише розроблення теоретико-методологічних підходів та підготовка висококваліфікованих фахівців, але й належне економіко-правове регулювання, яке б забезпечило відповідну термінологічно-понятійну систему, а також ефективні умови правового регулювання для розвитку екологічного туризму.

Саме тому вивчення сучасних проблем економіко-правового регулювання екологічного туризму в Україні, які потребують невідкладних заходів щодо їх вирішення, є актуальним завданням. Дослідження економіко-правового регулювання екологічного туризму спрямоване на пошук нових напрямів розвитку з метою максимального забезпечення потреб екотуристів.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Наукові дослідження у сфері екологічного туризму здійснюють вітчизняні та закордонні вчені. Вагомий внесок у виявлення проблемних питань розвитку екологічного туризму внесли Л.Г. Богущ, Д.Г. Дармостук, О.Ю. Дмитрук, Н.О. Кравченко, В.І. Вишневський, Д.І. Кубай, Р.С. Новицька та ін.

Незважаючи на те, що деякі аспекти економіко-правового регулювання туризму в Україні висвітлені у деяких наукових працях (К.Г. Бриль, Н.Т. Гончарук та ін.), питання сучасних економіко-правових проблем, пошук нових ефективних шляхів їх вирішення,

вдосконалення розвитку у сфері екологічного туризму сьогодні є не досить вивченим.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у розробленні теоретичних положень, методичних основ та практичних рекомендацій щодо економіко-правового регулювання, спрямованого на розвиток екологічного туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наш час одним із пріоритетних видів туризму, який динамічно розвивається і здійснює мінімальний вплив на довкілля, є екологічний туризм [2]. Екологічний туризм є досить новим (виник на початку 80-х років ХХ ст.) видом туризму, але популярності і швидких темпів розвитку набрав близько двадцяти років тому. Екологічний туризм виник як вид туризму та орієнтований на принцип сталого розвитку туристичної діяльності, що здійснює мінімальний вплив на довкілля.

Сьогодні в Україні є різні тлумачення та визначення екологічного туризму. Також є різні думки стосовно віднесення екологічного туризму до тієї чи іншої групи, системи, виду та підвиду туризму. Деякі науковці вважають, що екологічний туризм є підвидом сільського туризму, інші – лісового туризму тощо. Різні підходи пояснюються відсутністю закону «Про екологічний туризм». В Україні правове регулювання туристичної діяльності здійснюється на підставі системи джерел права, основою яких є Конституція України (від 28.06.1996 р.) [6], міжнародно-правові акти про туризм, закони, комплекс нормативно-правових актів, що забезпечують процес організаційної діяльності в туристичній сфері (див. табл. 1).

Основним законом, що регулює відносини у сфері туризму, є Закон України «Про туризм» (від 15.09.1995 р.). У ст. 6 Закону України «Про туризм» зазначено, що «Держава проголошує туризм одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури і створює умови для туристичної діяльності» [5].

У Законі України «Про туризм» залежно від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі (поїздки, відвідування тощо), їхніх цілей, об'єктів, що використовуються або відвідуються, чи інших ознак звернено увагу на різні види туризму, серед яких розглядається екологічний туризм [5]. У цьому законі немає визначення поняття «екологічний туризм», його принципів, ознак та критеріїв. Це створює значні економіко-правові проблеми для розвитку екологічного туризму в Україні та за її межами. Потреба в належному економіко-правовому регулюванні екологічного туризму полягає в існуванні чинників та особливостей його формування і розвитку, серед яких:

- 1) відсутність єдиного трактування терміна «екологічний туризм», його принципів та функцій;
- 2) відсутність відповідних економіко-правових умов для розвитку туристичного бізнесу та збільшення кількості екотуристів;
- 3) зміна руйнівного типу туристичної діяльності на збереження природних і культурно-історичних ресурсів тощо.

Економіко-правове регулювання екологічного туризму повинно включати систему державних заходів, спрямованих на розвиток, вдосконалення та упорядкування еколого-туристичної діяльності, а також створення правових механізмів їх реалізації в реальній економічній ситуації [1]. Важливим аспектом для розвитку екологічного туризму є державна політика. Ефективна державна політика має сприяти та забезпечувати нормативно-правове регулювання щодо розвитку екологічного туризму, а також взаємодію суб'єктів туристичного бізнесу на ринку туристичних послуг [7, с. 91]. Державна політика України щодо розвитку екологічного туризму повинна формуватися на таких принципах, як:

- *принцип стабільності* – ґрунтується на стабільній державній політиці стосовно економіко-правового регулювання екологічного туризму;

Таблиця 1

Основні нормативно-правові акти, що регулюють туристичну діяльність в Україні

Закони України	«Про туризм» (від 15.09.1995 р.)
	«Про курорти» (від 05.10.2000 р.)
	«Про ліцензування окремих видів господарської діяльності» (від 01.06. 2000 р.)
	«Про природно-заповідний фонд України» (від 16.06.1992 р.)
Постанови Кабінету Міністрів України	«Про Правила в'їзду іноземців в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію» (від 29.12.1995 р.)
	«Про затвердження переліку органів ліцензування» (від 14.11.2000 р.)
	«Про затвердження порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки розвитку туризму, створення умов безпеки туристів, розбудови туристичної інфраструктури міжнародних транспортних коридорів та магістралей в Україні» (від 16.03.2017 р.)
	«Про День туризму» (від 21.09.1998 р.)
Укази Президента України	«Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у галузі туризму» (від 14.12.2001 р.)
	«Про заходи щодо розвитку туризму і курортів в Україні» (від 21.02.2007 р.)
Розпорядження Кабінету Міністрів України	«Про затвердження заходів щодо розвитку іноземного і внутрішнього туризму» (від 27.06.2003 р.)
	«Про схвалення Стратегії розвитку туризму і курортів на період до 2026 року» (від 16.03.2017 р.)
Кодекси України	Цивільний кодекс України (від 16.01.2003 р.)
	Господарський кодекс України (від 16.01.2003 р.)
	Податковий кодекс України (від 2.12.2010 р.)

– принцип довгостроковості – реалізується в розробленні державних програм, що визначають стратегічні напрями розвитку екологічного туризму та методи державного регулювання;

– принцип економічної зацікавленості розвитку екологічного туризму суб'єктами туристичного бізнесу – забезпечує підвищення ролі екологічного туризму суб'єктами туристичного бізнесу;

– принцип юридичної захищеності інтересів екологічної діяльності – забезпечує контроль за туристичною діяльністю щодо задоволення суспільних вимог (екологічні, економічні, соціальні), що передбачає юридичну захищеність усіх інтересів [7, с. 91].

Важливий чинник, що сприяє успішному виконанню економіко-правового регулювання – це прибуток для туристичних агентств, захищення природоохоронних територій, збереження біорізноманіття території та поліпшення добробуту своїх працівників [8].

Економіко-правове регулювання екологічного туризму має включати систему сертифікації, ліцензування, технологію стандартизації тощо. Важливим аспектом сертифікації має стати Система сертифікації екологічного туризму (*Ecotourism Certification System*), яка включає набір стандартів, спостереження, доступ, а також норми поведінки та настанови щодо розвитку еколого-туристичного бізнесу в Україні. Відсутність в Україні системи сертифікації екологічного туризму сприяє відхиленню від встановлених правил і норм відповідальної екологічної, соціальної та культурної поведінки з боку туристичних організацій та забезпечення їх якості. Як правило, система сертифікації покликана збалансувати вплив бізнесу на місцеве середовище і фокусується на взаємодії туристичної компанії з природними та культурними ресурсами, покращенні якості життя в місцевих громадах та економічному внеску в інші програми національного розвитку. Також доцільно розробити національні стандарти та рейтингову систему у сфері готельного господарства щодо екологічного туризму. Доцільність введення рейтингової системи дає змогу класифікувати компанію на основі її діяльності та відповідності засадам сталого розвитку. Критерії оцінки можуть бути різними і включати: оцінку взаємодії компанії та навколишнього середовища; політику управління всередині компанії; те, як компанія заохочує своїх клієнтів стати активними учасниками збереження довкілля; взаємодію між компанією та місцевими громадами та ін. Виходячи з цих критеріїв, компанія оцінюється на відповідність тим чи іншим вимогам [8]. Для ефективного розвитку екологічного туризму можна також запровадити систему маркування, засновану на критеріях, що включають план управління, користь для місцевої громади, важливість освіти та навчання персоналу, вплив на довкілля та ін.

Важливу роль щодо економіко-правового регулювання екологічного туризму має відігравати уряд держави. Уряд, виділяючи кошти та час на спільні проекти, відіграє важливу роль у плануванні, розвитку та управлінні екологічним туризмом, а приватний сектор потребує допомоги від уряду для забезпечення сталого

розвитку туризму. Роль уряду щодо політики розвитку та планування у сфері екологічного туризму змінюється залежно від сприйнятої важливості екологічного туризму як сектору в межах національної та місцевої економіки, що сприяють координації між міністерствами, співпраці з неурядовими організаціями, приватним сектором, професійними та громадськими групами для реалізації стратегічних еколого-туристичних ініціатив тощо. Уряд також відіграє значну роль у зміцненні двосторонніх відносин між країнами та співпраці між урядами різних країн щодо реалізації спільних еколого-туристичних проектів і заходів [3].

Отже, для вирішення наявних проблем у сфері екологічного туризму важливе значення має належне економіко-правове регулювання. Екологічний туризм дає можливість приносити значні доходи, а також зменшити негативний вплив туристичної діяльності на довкілля. Для вирішення наявних економіко-правових проблем у сфері екологічного туризму в Україні необхідно сформувати державну політику, основним завданням якої буде визначення екологічного туризму пріоритетним у туристичних регіонах, впровадження економіко-правових механізмів для успішного ведення еколого-туристичного бізнесу, інвестиційних механізмів розвитку еколого-туристичної інфраструктури, інформаційно-маркетингових заходів із формування іміджу екологічного туризму тощо.

З наведеного випливає, що сьогодні вкрай важливим є належне розроблення та прийняття Закону України «Про екологічний туризм». Вважаємо, що Закон України «Про екологічний туризм» повинен містити такі основні розділи.

Розділ I. Загальні положення (визначення термінів; структура законодавства України про екологічний туризм; еколого-туристичні ресурси України; організаційні форми (національні і міжнародні) екологічного туризму; учасники еколого-туристичних відносин тощо).

Розділ II. Державна політика та державне регулювання екологічного туризму (основні способи і цілі державного регулювання та пріоритетні напрями державної політики у сфері екологічного туризму; органи, що здійснюють регулювання відносин у сфері екологічного туризму; державне управління і контроль в галузі екологічного туризму; програми розвитку екологічного туризму в Україні та ін.).

Розділ III. Безпека екологічного туризму (захист інтересів українських екотуристів на території України та за її межами; фінансове забезпечення відповідальності туроператора та турагента; страхування екотуристів під час здійснення туристичних поїздок та ін.).

Розділ IV. Організація еколого-туристичної діяльності (ліцензування еколого-туристичної діяльності; сертифікація і стандартизація у сфері туристичної діяльності; встановлення категорій об'єктів туристичної інфраструктури; інформування споживачів про умови надання еколого-туристичних послуг; договір на еколого-туристичне обслуговування; договір на екскурсійне обслуговування та надання послуг для

проживання і харчування; основні права та обов'язки суб'єктів еколого-туристичної діяльності; основні права та обов'язки екоотуристів і екскурсантів та ін.).

Розділ V. Професійна підготовка фахівців та наукове забезпечення екологічного туризму (професійна підготовка фахівців для розвитку екологічного туризму; забезпечення наукового дослідження у сфері розвитку екологічного туризму; об'єднання суб'єктів еколого-туристичної діяльності).

Розділ VI. Економіко-правові засади управління і контролю у сфері екологічного туризму (права та обов'язки уповноважених органів управління на здійснення контролю за еколого-туристичною діяльністю; відповідальність за порушення законодавства у сфері екологічного туризму; відповідальність органів державної влади у сфері еколого-туристичної діяльності; відповідальність суб'єктів еколого-туристичної діяльності; відшкодування шкоди, завданої порушенням законодавства у сфері екологічного туризму).

Розділ VII. Міжнародне співробітництво у сфері екологічного туризму (міжнародні договори України у сфері екологічного туризму та участь України в міжнародних еколого-туристичних організаціях; представництва України у сфері екологічного туризму за межами України; здійснення еколого-туристичної діяльності в Україні іноземними суб'єктами та ін.).

Розділ VIII. Прикінцеві та перехідні положення (економіко-правове регулювання щодо забезпечення розвитку екологічного туризму на території України та за її межами).

Слід зазначити, що екологічний туризм як один із видів туризму можна успішно застосовувати на об'єктах природно-заповідного фонду України. Законом України «Про природно-заповідний фонд України» [4] визначаються економіко-правові основи організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду України, відтворення його природних комплексів, об'єктів та виділення зон регульованої рекреації. У Законі України «Про природно-заповідний фонд України» (ст. 21) зазначено, що зона

регульованої рекреації на території національних природних парків є зоною, де дозволяється здійснювати туризм (в т.ч. екологічний) [4].

З наведеного випливає, що Законом України «Про природно-заповідний фонд України» регулюються лише загальні аспекти туристичної діяльності, рекреації та відпочинку. Враховуючи особливості диференційованого режиму національних природних парків, ці території можна ефективно використовувати в еколого-туристичних цілях. На нашу думку, учасниками екологічного туризму можуть бути лише люди з високим рівнем еколого-економічної компетентності та свідомості. Отже, для належного економіко-правового регулювання щодо використання національних природних парків та інших територій в еколого-туристичних цілях в Україні необхідно прийняти закон «Про екологічний туризм».

Висновки. У нинішніх умовах розвитку екологічного туризму важливе значення має належне економіко-правове регулювання, яке б забезпечило ефективне функціонування екологічного туризму.

Сьогодні важливо розробити теоретичні положення, методичні основи та практичні рекомендації щодо економіко-правового регулювання, спрямованого на розвиток екологічного туризму в Україні та за її межами.

Економіко-правове регулювання екологічного туризму повинно включати ефективну систему державних заходів, спрямованих на розвиток, удосконалення та упорядкування еколого-туристичної діяльності, а також створення правових механізмів їх реалізації в реальній економічній ситуації.

Державна політика України, спрямована на розвиток екологічного туризму, повинна формуватися на принципах стабільності, довгостроковості, економічної захищеності розвитку екологічного туризму суб'єктами туристичного бізнесу, юридичної захищеності інтересів еколого-туристичної діяльності та ін. Ефективне економіко-правове регулювання процесу розвитку екологічного туризму сприятиме зростанню сектору екологічного туризму на внутрішньому ринку туризму та визначатиме вектор розвитку екологічної ситуації в Україні.

Список літератури:

1. Бриль К.Г. Місце стратегічних пріоритетів розвитку у підвищенні інвестиційної привабливості туристичної галузі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 10. С. 14–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_10_4 (дата звернення: 28.05.2020).
2. Вишневецький В.І. Екологічний туризм: навчальний посібник. Київ: Інтерпрес ЛТД, 2015. 140 с.
3. Гончарук Н.Т., Коледа Г.І., Система управління сферою туризму в умовах децентралізації влади в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 4. С. 95–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2018_4_16 (дата звернення: 08.06.2020).
4. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення: 04.06.2020).
5. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95/ Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 27.05.2020).
6. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України* 1996. № 30. Ст. 141.
7. Моргулець О.Б. Менеджмент у сфері послуг : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учб. л-ри, 2012. 383 с.
8. UN General Assembly: ecotourism key to eradicating poverty and protecting environment, PR №: PR13001. UNWTO, 2013 [E-resources]. URL: <http://media.unwto.org/en/press-release/2013-01-03/> (accessed 24 May 2020).

References:

1. Bril' K.G. (2015). Miscze strategicznikh prioritiv rozvitku u pidvishhenni` investicijnoyi privablivosti` turistichnoyi galuzi [The place of strategic development priorities in increasing the investment attractiveness of the tourism industry]. *Investiciji: praktyka ta dosvid*, no.10, pp. 14–18. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_10_4 (accessed 28 May 2020).
2. Vishnevskij V.I. (2015). *Ekologichnij turizm: navchalnij posibnik* [Ecological tourism: a textbook]. Kyiv: Interpres LTD, 140 p. (in Ukrainian)
3. Goncharuk N.T., Kolyeda G.I. (2018). Sistema upravlinnya sferoyu turizmu v umovakh decentralizaciyi vladi v Ukraini. [Tourism management system in the conditions of decentralization of power in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnya ta misceve samovyaduvannya*, vol. 4, pp. 95–103. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2018_4_16 (accessed 08 June 2020).
4. Pro prirodno-zapovidnij fond Ukrainy: Zakon Ukrainy [On the nature reserve fund of Ukraine: Law of Ukraine] vid 16.06.1992 p. № 2456-XII / Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (accessed 04 June 2020).
5. Pro turizm: Zakon Ukrainy [On tourism: Law of Ukraine] vid 15.09.1995 p. № 324/95 / Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (accessed 27 May 2020).
6. Konstituciya Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 p. № 254к/96 / Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. no 30. Ct. 141.
7. Morgulecz O.B. (2012). Menedzhment u sferi poslug: navch. posib. dlya stud. vishh. navch. Zakl [Management in the field of services]. Kyiv: Czentr uchb. l-ri, Bibliogr. (in Ukrainian)
8. UN General Assembly: ecotourism key to eradicating poverty and protecting environment, PR №: PR13001. UNWTO, 2013 [online]. Available at: <http://media.unwto.org/en/press-release/2013-01-03/> (accessed 24 May 2020).

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

Проанализированы основные проблемы экономико-правового регулирования экологического туризма в Украине. Рассмотрены основные нормативно-правовые акты, регулирующие туристическую деятельность в Украине. Обоснован порядок регулирования экологического туризма в украинском законодательстве. Акцентировано внимание на развитие экологического туризма как вида туризма, который можно применять на объектах природно-заповедного фонда Украины. Обосновано, что существующие в Украине нормативно-правовые документы только частично регулируют вопросы, связанные с экологическим туризмом. Предложены основные принципы развития экологического туризма, а также взаимодействие субъектов туристического бизнеса на рынке туристических услуг. Отмечено, что важную роль в экономико-правовом регулировании экологического туризма должно играть правительство страны. Акцентировано внимание на том, что существующие проблемы экологического туризма в Украине следует решить путем эффективного экономико-правового регулирования.

Ключевые слова: экологический туризм, экотурист, экономико-правовое регулирование, эколого-экономическая компетентность, устойчивое развитие.

MODERN PROBLEMS OF ECONOMIC AND LEGAL REGULATION OF ECOLOGICAL TOURISM IN UKRAINE

The main problems of economic and legal regulation of ecological tourism in Ukraine are analyzed. The need for proper economic and legal regulation of ecotourism is the existence of factors and features of its formation and development. Attention is paid to the peculiarities of the formation of ecological tourism. The main normative legal acts regulating tourist activity in Ukraine are considered. The order of regulation the ecological tourism in the Ukrainian legislation is substantiated. The system of sources of law that ensure the process of organizing activities in the field of ecotourism is considered. Emphasis is placed on the development of ecological tourism as a type of tourism that can be used on the objects of the nature reserve fund of Ukraine. It is substantiated that the existing legal documents in Ukraine only partially regulate issues related to ecotourism. The basic principles of development of ecological tourism as well as interaction of subjects of tourist business in the market of tourist services are offered. It is noted that the state government should play an important role in the economic and legal regulation of ecological tourism. The government plays an important role in planning, developing and managing ecotourism by allocating funds and time for joint projects, and the private sector needs government assistance to ensure sustainable tourism development. It is substantiated that economic and legal regulation of ecological tourism should include a system of certification, licensing, standardization technology. Emphasis is placed on the fact that the existing problems in the field of ecological tourism in Ukraine should be solved through effective economic and legal regulation. To solve the existing economic and legal problems in the field of ecotourism in Ukraine it is necessary to form a state policy, the main task of which will be to determine ecotourism as a priority in tourist regions, introduction of economic and legal mechanisms for successful ecotourism business, infrastructure, information and marketing activities to form the image of ecotourism. Today it is important to properly develop and adopt the Law of Ukraine «On Ecological Tourism».

Key words: ecological tourism, ecotourist, economic and legal regulation, ecological and economic competence, sustainable development.